

TADEUSZ PALMOWSKI

Uniwersytet Gdański

INSTYTUCJONALNE RAMY WSPÓŁPRACY W EUROPIE BAŁTYCKIEJ

Abstract: Development of Baltic Co-operation. On expansion of EU on May 1st 2004, Baltic Europe entered a new phase of development. The Baltic became a EU inner sea. This will further tighten co-operation of countries around the Baltic. In many areas these relations are of network character. Intensification of joint Baltic initiatives in the European Union of XXI century will moderate the peripheral character of Baltic regions. Political stability and economic development may in the long term transform the emerging borderless Baltic Europe into a European economic and cultural centre. Baltic Europe may in future shift focus from the Atlantic and partly Mediterranean Europe towards the north and east.

1. Geneza współpracy

Morze Bałtyckie w ciągu stuleci integrowało ludzi i kraje. Współpraca przeplatała się z konkurencją i walką o uzyskanie hegemonii.

Rozwój rzemiosła i rozbudowa miast w zachodniej i środkowej Europie w XI i XII w. stanowiły istotną przesłankę do powstania Hanzы. Jej niezwykłość polegała na tym, że pod przewodnictwem Lubeki, 200 miastom, z których ok. 60 położonych na obszarze dzisiejszej Europy Bałtyckiej, miastom różnorodnym i nieraz znacznie od siebie oddalonym, udało się zachować przez blisko pięćset lat czynną solidarność i pozostać wiernym współnocię, do której dobrowolnie przystąpiły.

Wspólnota ta, która przez dwieście lat współdecydowała o gospodarczym, politycznym i kulturalnym rozwoju regionu bałtyckiego, mimo materialnego podłoża, obojętna na troski narodowe, a nawet na różnice religijne, żywiła głębokie pokojowe przekonanie, a do wojny uciekała się tylko w skrajnej ostateczności. Wartości kulturalne stworzone przez Hanzę i jej miasta na długo przetrwały upadek samego

związku. Osiągnięcia artystyczne tego okresu, w szczególności kultura i sztuka promieniujące daleko na obszary nadbałtyckie podziwiają do dziś odwiedzający miasta hanzeatyckie.

Silne więzy współpracy, ale też i konkurencji, rywalizacji w regionie Morza Bałtyckiego są trwale wpisane w jego historię. Morze łączyło ludzi i kraje, zachęcało też do zdobycia hegemonii na tym obszarze. Był to więc w ciągu stuleci region intensywnej wymiany handlowej i kulturalnej ale też częstych, zaciętych, długotrwałych wojen o panowanie na Bałtyku.

Po II wojnie światowej idea współpracy bałtyckiej, choć werbalnie artykułowana, była utrudniona podziałem dwóch systemów politycznych. Bałtyk stanowił „północną flankę” konfrontacji politycznej, militarnej i ideologicznej, z dwoma neutralnymi państwami Finlandią i Szwecją (bez wojny od 1815 r.), rozdzielającymi siły przeciwstawnych obozów. Ugrupowania te dzieliła bariera odgradzająca dwa systemy społeczno-gospodarcze i militarne. System równowagi opierał się na wzajemnym poczuciu zagrożenia tworzonym przez doktryny polityczno-wojenne. Kraje leżące nad Bałtykiem cechowało zróżnicowanie etniczne, ustrojowe, kulturowe, wyznaniowe, polityczne i ekonomiczne. Czynnikiem splatającym ich losy było wyłącznie położenie w całości lub częściowo nad Morzem Bałtyckim. Termin Europa Bałtycka był w tym czasie zawężany do roli teoretycznego i subiektywnego instrumentu regionalizacji fizyczno-geograficznej. Jako kategoria określająca ukształtowany kompleks wzajemnych więzi politycznych, społecznych i gospodarczych, istniał tylko w sferze abstrakcji.

W 1991 r. stary układ geopolityczny uległ zasadniczym przeobrażeniom, a tym samym pojawiły się warunki, aby zerwać ze sztuczną izolacją sąsiadów bałtyckich. Obszar Morza Bałtyckiego stanął w obliczu jednego z największych wyzwań w swej ponad tysiącletniej historii. Było to wynikiem przemian ustrojowych w Polsce, zjednoczenia Niemiec, odzyskania niepodległości przez Estonię, Łotwę i Litwę, przyjęcia w 1995 r. Szwecji i Finlandii do UE, a także umocnienia roli obwodu kaliningradzkiego jako strategicznej bazy wojenno-morskiej Rosji. Ta zmiana sytuacji geopolitycznej stworzyła nowe szanse i możliwości intensywnej współpracy gospodarczej i kulturalnej w tej części Europy.

W latach 90. XX w. nastąpiła prawdziwa „eksplozja” różnych inicjatyw i form współpracy. Ich liczba nie jest dokładnie znana. Szacunki wskazują, że przekracza trzysta. Portal internetowy www.balticnet.de podaje ponad 2,3 tys. pozycji literatury dotyczącej współpracy bałtyc-

kiej. Ze względu na różnorodność i dużą liczbę powiązań zjawisko to zostało określone jako „bałtycki fenomen współpracy”¹.

Po rozszerzeniu UE o kolejne 10 państw 1 maja 2004 r. Europa Bałtycka wkroczyła w nową fazę rozwoju. Bałtyk stał się morzem wewnętrznym UE. Wpływie to niewątpliwie na zacieśnienie współpracy między państwami położonymi wokół Bałtyku. Oznacza to dalsze prowadzenie wspólnych inicjatyw bałtyckich w ramach Unii Europejskiej w celu niwelacji peryferyjności regionów bałtyckich. Stabilizacja polityczna i rozwój ekonomiczny mogą, w dłuższej perspektywie przekształcić tworzącą się ponad granicami Europę Bałtycką w nowe ekonomiczne i kulturalne centrum Europy².

Obecnie region **Europa Bałtycka** – jako spójny obszar powiązań administracyjnych, gospodarczych, kulturowych i infrastrukturalnych jest w dalszym ciągu pojęciem hipotetycznym. Istnieją natomiast wyraźne przesłanki do tworzenia wielonarodowego regionu funkcjonalnego³, przez powiązania komunikacyjne, handel, rynek pracy, rozwiązywanie problemów ekologicznych. Najistotniejszym spoiwem jest polityczna wola współpracy we wszystkich dziedzinach, której celem nadrzędnym jest szeroko rozumiane bezpieczeństwo (unikanie napięć i konfliktów, bezpieczeństwo socjalne mieszkańców), swobodna wymiana dóbr, osób i informacji, a także bezpieczeństwo ekologiczne.

Początki tej współpracy dotyczące krajów nordyckich sięgają ubiegłego stulecia. Po II wojnie światowej państwa nordyckie mimo różnego statusu politycznego zdecydowały się podjąć współpracę regionalną, która początkowo miała charakter gospodarczy i kulturalno-naukowy.

W 1952 r. została powołana Rada Nordycka. Rada Nordycka oraz powstała w 1971 r. Nordycka Rada Ministrów stały się głównymi koordynatorami wszystkich aspektów polityki wewnętrznej państw nordyckich oraz polityki zagranicznej i współpracy z państwami sąsiednimi. Ich działalność polegała na poszukiwaniu przez suwerenne państwa wspólnych rozwiązań, które przynoszą wymierne korzyści wszystkim stronom⁴. Główne płaszczyzny współpracy dotyczyły kul-

¹ J. Zaucha: *Integracja wokół Bałtyku*, [w:] *Podstawy reformy samorządowej*. E. Toczyńska (red.). Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1998.

² N. Veggeland: *Building the Baltic Sea Region in a New Europe*. The Baltic Sea Region, Freiburg 1994, s. 31.

³ J. S. Storm Pedersen: *The Baltic Region and the New Europe*. Roskilde University, Roskilde 1993.

⁴ B. Kolečka: *Rada Nordycka, Nordycka Rada Ministrów*, [w:] *Europejskie struktury współpracy*, S. Parzymies (red.). Warszawa 1997 s. 183.

tury, nauki, edukacji, ochrony środowiska, ochrony praw obywatelskich, gospodarki, rybołówstwa oraz zagadnień prawnych.

Szczególną uwagę zwrócono na wspieranie i tworzenie warunków do bezpośredniej współpracy instytucji, organizacji i samorządów lokalnych, a także firm i obywateli państw nordyckich. W 1977 r. podpisano porozumienie, w którym Dania, Finlandia, Norwegia i Szwecja uregulowały rozwijaną już wcześniej współpracę transgraniczną.

Celem współpracy nordyckiej jest zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego, a także propagowania charakterystycznej dla modelu skandynawskiego powszechności kultury i nauki, inspirowanej przez demokratyczną ideę społeczeństwa. Szczególną wagę przywiązuje się do ochrony środowiska Morza Bałtyckiego i całego jego zlewiska.

W 1991 r. rozpoczęto współpracę państw nordyckich w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

W nawiązaniu do historycznych więzi łączących Skandynawię z Litwą, Łotwą i Estonią Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów pomagała w utworzeniu struktur państwowych w tych krajach, popierała ich integrację z Unią Europejską.

Instytucje współpracy nordyckiej przechodziły w ciągu dziesięcioleci znaczną ewolucję⁵. W chwili powstawania skupiały tylko część państw nordyckich, po pewnym czasie dołączały do nich następne. W innych przypadkach instytucje te stanowiły centrum, wokół którego skupiały się inne państwa bałtyckie zainteresowane współpracą w danej dziedzinie. Państwa nordyckie wytworzyły pewien wzorzec współpracy bałtyckiej. Wzorzec ten lub jego elementy znajduje zastosowanie do szerokiej współpracy wszystkich państw bałtyckich w wielu dziedzinach.

We wrześniu 1997 r., premier Finlandii Paavo Lipponen wysunął propozycję ustanowienia „**Wymiaru Północnego**” (The Northern Dimension) Unii Europejskiej. Inicjatywa ta miała na celu rozwinięcie i zdefiniowanie interesu Unii Europejskiej w Europie Północnej: od Islandii do północno-zachodniej Rosji, od Morza Barentsa do południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego. Głównymi adresatami projektu była Rosja (jej północno-zachodnia część), Litwa, Łotwa, Estonia oraz północno-wschodnia Polska. W realizację „Wymiaru Północnego” oprócz Finlandii zaangażowały się pozostałe kraje nordyckie: Szwecja, Norwegia, Dania oraz Islandia. Inicjatywa miała wykorzystywać

⁵ Do najstarszych instytucji należy Nordycki Komitet Turystyki utworzony w 1925 r. W latach 1945-1990 na mocy decyzji Nordyckiej Rady Ministrów utworzono 95 wspólnych, wyspecjalizowanych nordyckich instytucji współpracy.

sprawdzone i funkcjonujące w tej części Europy struktury współpracy, posługiwać się przeznaczonymi dla tego obszaru funduszami pomocowymi, bez potrzeby tworzenia nowych instytucji⁶.

„Wymiar Północny” ma na celu lepszą koordynację polityki Unii Europejskiej w Europie Północnej, niwelowanie różnic w rozwoju gospodarczym, szczególnie między krajami UE a Rosją i krajami byłego bloku wschodniego. Koncepcja „Wymiaru Północnego” została zaprezentowana przez Finów jako platforma dialogu między państwami należącymi do Unii a tymi, które znajdują się poza jej strukturami. Ma to zapobiec ryzyku nowego podziału Europy w sytuacji, gdy Polska, Litwa, Łotwa i Estonia zostały członkami UE a Rosja nie może na to liczyć w realnej perspektywie.

W okresie powojennym podziały polityczne na obszarze Europy Bałtyckiej utrudniały rozwój powiązań instytucjonalnych obejmujących wszystkie państwa bałtyckie. Pierwsze powiązania tego typu dotyczyły ochrony środowiska Morza Bałtyckiego, dziedziny względnie mniej obciążonej podziałami politycznymi⁷, gdzie już w 1973 r. rozpoczęto wspólne prace nad ochroną wód i zasobów żywych Bałtyku.

2. Nowe formy współpracy

Punktem zwrotnym, otwierającym kalendarium nowej współpracy bałtyckiej było niewątpliwie uniezależnienie się Polski od dominacji radzieckiej, a także upadek muru berlińskiego. „Eksplozja” współpracy zapoczątkowana w latach 90. rozwija się w wielu dziedzinach i ma wiele wątków. Przebiega na różnych szczeblach władzy administracyjnej, w różnych sektorach gospodarczych, a także między organizacjami pozarządowymi.

Decyzje polityczne dały zasadniczy impuls do rozpoczęcia współpracy. Zapoczątkowano ją podczas spotkania premierów państw bałtyckich w Ronneby w 1990 r. podpisaniem *Deklaracji Morza Bałtyckiego*. Punkt 15 Deklaracji z Ronneby stwierdza, że rządy państw bałtyckich będą zachęcać do „umacniania współpracy i ułatwiania kontaktów międzyludzkich w regionie w celu poprawy środowiska Morza Bałtyc-

⁶ P. Lipponen: *The Northern Dimension of The European Union*. New Northern Europe Business Magazine 1999, s 4-5.

⁷ H. Ognik, R. Popiński: *Instytucjonalizacja współpracy w regionie Europy Bałtyckiej – stan i perspektywy*, [w:] B. Jałowiecki (red.), *Europa Bałtycka*. Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa 1992, s. 81.

kiego, w tym m.in. przez uczestnictwo władz lokalnych i regionalnych, instytucji rządowych i prywatnych, przemysłu i organizacji pozarządowych w dziedzinie gospodarki, handlu, nauki, kultury, informacji itp.”⁸.

Następne spotkania premierów mające zasadniczy wpływ na procesy integracji bałtyckiej odbyły się w Visby (1997), Rydze (1998), Kolding (2000) i St. Petersburgu (2002). Podjęto działania na rzecz intensyfikacji współpracy krajów regionu bałtyckiego w takich dziedzinach, jak kultura, edukacja, współpraca ekonomiczna, transport, energetyka, ochrona środowiska i prawa człowieka. Wskazano na celowość dalszego rozwoju organizacji pozarządowych, odgrywających rolę uzupełniającą dla współpracy na szczeblu międzyrządowym. W spotkaniach, oprócz premierów wszystkich krajów bałtyckich brał także udział przewodniczący Unii Europejskiej.

Szefowie rządów państw regionu bałtyckiego popierali rozwój współpracy gospodarczej w regionie, a także potrzebę podjęcia wspólnych wysiłków zmierzających do rozwoju portów morskich oraz rozbudowy połączeń między portami a ich zapleczem.

Przekonanie o możliwości wolnej i pełnej współpracy w regionie Morza Bałtyckiego po uzyskaniu niepodległości przez państwa bałtyckie stanowiło impuls do powołania w 1992 r. w Kopenhadze **Rady Państw Morza Bałtyckiego** (Council of the Baltic Sea States – CBSC). Jest to forma współpracy na szczeblu rządowym kierowanym przez ministrów spraw zagranicznych. Celem nadrzędnym tego przedsięwzięcia regionalnego jest inicjowanie, wspieranie i promowanie współpracy z zachowaniem bliskich kontaktów z innymi krajami i organizacjami bałtyckimi.

Deklaracja Rady Państw Morza Bałtyckiego przyjęta w Kopenhadze wyznaczyła sześć priorytetowych kierunków współpracy. Są to: pomoc dla nowych instytucji demokratycznych, pomoc gospodarcza i technologiczna oraz współpraca rozumiana jako tworzenie ważnego przyszłego stopnia integracji europejskiej, pomoc społeczna i służba zdrowia, ochrona środowiska i energetyka, współpraca w dziedzinie kultury, edukacji, turystyki i informacji oraz transport i łączność.

Konferencja założycielska w Kopenhadze była zarazem pierwszą sesją RPMB. Następne odbyły się w Helsinkach (1993), Tallinie (1994), Gdańsku (1995), Sztokholmie (1996) i Rydze (1997), Nyborgu (1998), Pałandze (1999), Bergen (2000), Hamburgu (2001), Swietłogorsku (2002) i Pori (2003).

⁸ J. Wiejacz: *Bałtycka współpraca regionalna*, [w:] *Polska w Europie*. Ośrodek Studiów Międzynarodowych we współpracy z Fundacją „Polska w Europie”, Warszawa, 1992, s. 48.

Jedną z ważniejszych inicjatyw Rady Państw Morza Bałtyckiego było powołanie w 1993 r. Eurofakultetu z siedzibą na uniwersytecie w Rydze i filiami na uczelniach w Tartu i Wilnie, a od 1996 r. także w Kaliningradzie. Powołano także Grupę Specjalną ds. Zorganizowanej Przestępczości. Wymiana informacji odbywa się dzięki sieci komunikacyjnej BALTCOM. Podejmowane są wspólne działania na rzecz zwalczania nielegalnej migracji, produkcji i handlu amfetaminą, handlem ludźmi, nielegalnym obrotem kradzionymi samochodami itd. Niezwykle istotne było przyjęcie projektu utworzenia **Bałtyckiego Pierścienia Energetycznego** – wspólnej dla krajów nadbałtyckich sieci, ułatwiającej wymianę energii elektrycznej.

Rada Państw Morza Bałtyckiego patronuje kilku organizacjom i instytucjom. Należą do nich: **Związek Miast Bałtyckich**, **Stowarzyszenie Bałtyckich Izb Handlowych**, **Bałtycka Komisja Turystyki i Bałtycka Konferencja Współpracy Subregionalnej**.

Organizacją niezależną, działającą pod auspicjami Rady Państw Morza Bałtyckiego jest **Bałtycka Konferencja Współpracy Subregionalnej** (Baltic Sea States Subregional Conference – BSSSC). Jej celem jest promowanie współpracy w dziedzinie ekonomii, technologii, ekologii, zdrowia, spraw społecznych, edukacji, młodzieży, kultury, transportu i łączności między subregionami Obszaru Morza Bałtyckiego⁹. Przedstawiciele władz lokalnych, regionalnych, samorządu gospodarczego, instytucji i organizacji kulturalnych, młodzieżowych, pozarządowych itp. spotykają się raz w roku. Pierwsze spotkanie tego gremium odbyło się w Stavangerze w 1993 r., następne w Travemünde (1994), Västerås (1995), Vassa (1996), Gdańsku (1997), Roskilde (1998), Kownie (1999), Parnawie (2000), Rydze (2001), Lillehammer (2002) i ST. Petersburgu (2003). Podstawowe zadania przyjęte podczas obrad konferencji to:

- pełnienie funkcji centrum kontaktowego w regionie bałtyckim;
- wypracowanie wspólnej polityki dla regionu bałtyckiego i reprezentowanie jej na forum międzynarodowym wobec Rady Państw Morza Bałtyckiego, Unii Europejskiej i rządów poszczególnych krajów;
- działania na rzecz lepszego wykorzystywania dostępnych środków finansowych umożliwiających wprowadzanie konkretnych projektów dla dobra całego regionu bałtyckiego;
- odgrywanie roli, obok RPMB, „parasola” dla wszystkich aktorów i organizacji w regionie, jak też przyczynianie się do sprawnego przepływu informacji i rozwoju dalszej współpracy subregionalnej¹⁰.

⁹ W. Toczyski: *Profile współpracy bałtyckiej*. Pomost, nr 7/98, s. 19.

¹⁰ W. Toczyski: *Profile... op. cit.*, s. 19.

W swoim założeniu konferencja BSSSC ma stanowić pole wymiany doświadczeń między regionami oraz przyczyniać się do zawiązywania nowych form tej współpracy. Od maja 2000 r. Sekretariat BSSSC mieści się w Gdańsku.

Ministrowie spraw zagranicznych nie są jedynym gremium na poziomie centralnym nawiązującym współpracę w Europie Bałtyckiej. Regularne spotkania, poza szefami rządów, odbywają także ministrowie odpowiedzialni za planowanie przestrzenne, transport, ochronę środowiska i kulturę.

Współpraca między ministerstwami odpowiedzialnymi za planowanie i rozwój przestrzenny jedenastu państw Europy Bałtyckiej, łącznie z Norwegią i Białorusią została zainaugurowana w sierpniu 1992 r. w Karlskronie przez szwedzką minister Gorel Thurdin. Był to początek programu *Wizja i strategie wokół Bałtyku 2010* (*Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010 – VASAB 2010*).

Jego cele są następujące:

- wspieranie rozwoju sieci powiązań w regionie Morza Bałtyckiego;
- umożliwienie transferu wiedzy, umiejętności i *know-how* do krajów przechodzących przeobrażenia ekonomiczne;
- poszerzenie zakresu wiedzy i informacji o problemach i aktualnych trendach rozwoju innych krajów regionu;
- ułatwianie procesu planowania przez upowszechnianie osiągnięć i koncepcji planistycznych innych krajów bałtyckich;
- ocenianie ważnych projektów infrastrukturalnych o znaczeniu międzynarodowym¹¹.

Inicjatywa ta zmierza do ustalenia wspólnych przyszłych ram struktury przestrzennej. Wypracowane wspólnie strategie mają ułatwić podejmowanie decyzji w zakresie rozwoju przestrzennego na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Strategie i rekomendowane działania koncentrują się na aspektach ponadnarodowych oraz interesach całego Obszaru Bałtyckiego. Jej adresatami są podmioty kształtujące przyszłość tego regionu – politycy, administracja, organizacje gospodarcze, prywatni inwestorzy, instytucje finansujące, organizacje pozarządowe promujące rozwój regionalny i ochronę środowiska oraz instytuty naukowe zajmujące się planowaniem przestrzennym.

Kolejne konferencje ministrów planowania przestrzennego krajów basenu Morza Bałtyckiego odbyły się w Gdańsku (1993), Tallinie (1994), Sztokholmie (1996) i Wismarze (2001). W 1994 r. ministrowie

¹¹ W. Toczyski (red.): *Region bałtycki, rozwój przestrzenny, programy, instytucje*. Gdańsk 1999, s. 22.

przyjęli w Tallinie strategię rozwoju przestrzennego Obszaru Bałtyckiego. Było to jedno z pierwszych opracowań tego typu na świecie, wyprzedzające podobne prace prowadzone w Unii Europejskiej¹².

Podstawowe wartości i cele Europy Bałtyckiej przyjęte w programie VASAB 2010 to:

- *Rozwój. Wzrost gospodarczy jest podstawowym warunkiem podnoszenia jakości życia i tworzenia nowych kierunków aktywności społecznej. Rozwój ten powinien promować różnorodność wyrażającą się szacunkiem dla potrzeb jednostki, przyrody, tradycji kulturowych, specyfiki regionalnej. Idea ta jest przeciwna uniformizacji rozwiązań, powinna natomiast wzmacniać regionalną i lokalną tożsamość oraz zwiększać możliwość wyboru stylów życia. Dlatego idee przenikania kultur i chronienia ich odrębności stają się integralnym komponentem rozwoju*¹³.
- *Równowaga między rozwojem gospodarczym a środowiskiem naturalnym. W Europie gdzie gęstość zaludnienia jest wysoka, polityka społeczna, gospodarcza i ekologiczna powinna być prowadzona w taki sposób, aby zapewnić zrównoważony i odtwarzalny rozwój.*
- *Wolność i subsydiarność. Idee wolności mają możliwość osiągnięcia takich rozwiązań, jakich pragną ludzie, uwzględniając istniejące uwarunkowania. Przedstawiciele poszczególnych grup społecznych, nawet na najniższym szczeblu powinni mieć możliwość aktywnego uczestnictwa w przygotowywaniu decyzji związanych z ich rozwojem.*
- *Solidarność. Istnieje konieczność dążenia do kompromisu w przypadku rozbieżnych poglądów. Silniejszy nie powinien wykorzystywać swojej sytuacji, jeśli miałyby to wywoływać poczucie nieuzasadnionej straty*¹⁴.

VASAB 2010 koncentruje się na wdrażaniu wspólnej strategii obejmującej:

- sieć osadnictwa o zrównoważonej strukturze;
- oddziaływanie korytarzy transportowych na rozwój regionalny;
- współpracę w dziedzinie transportu morskiego, z uwzględnieniem połączeń multimodalnych;
- planowanie i rozwój przestrzenny obszarów wartościowych pod względem kulturowym i przyrodniczym;
- sieć portów jachtowych Bałtyku;
- współpracę transgraniczną;

¹² J. Zaucha: *Integracja wokół Bałtyku... op. cit.*, s. 95.

¹³ Raport Talliński s. 75. Raport zawierający wizję, strategię i określenie wspólnych działań został przyjęty na III Konferencji Ministrów Planowania Przestrzennego Krajów Basenu Morza Bałtyckiego w Tallinie, 7-8.12.1994.

¹⁴ W. Toczyski, W. Sartorius, J. Zaucha: *Międzynarodowa współpraca regionów*. Warszawa 1997, s. 32.

- wymianę doświadczeń w dziedzinie planowania przestrzennego;
- monitorowanie procesów przestrzennych¹⁵.

Wspólne działania mają na celu uczynić obszar bałtycki bogatszym ekonomicznie, środowiskowo i kulturowo w stosunku do efektu uzyskanego jako wypadkowej samodzielnej działalności poszczególnych krajów. Od 1996 r. Sekretariat VASAB-u jest ulokowany w Gdańsku¹⁶.

Konferencje Ministrów Transportu Państw Regionu Morza Bałtyckiego odbywają się nieregularnie. Dotychczas odbyły się cztery tego typu spotkania: w Szczecinie (1992), Kaliningradzie (1994), Berlinie (1997) i Gdańsku (2001). Celem konferencji było podniesienie efektywności i bezpieczeństwa w transporcie, promowanie transportu proekologicznego, szczególnie promowego i multimodalnego oraz integracja bałtyckich sieci transportowych z systemem europejskim.

Wśród zadań dotyczących transportu morskiego do najistotniejszych należą m.in.:

- wzmocnienie żeglugi bliskiego zasięgu w systemie transportowym regionu;
- poprawa stanu technicznego i modernizacja infrastruktury portów morskich;
- koordynacja połączeń portów morskich z zapleczem;
- poprawa wydajności i jakości usług w sektorze portowym;
- wzrost poziomu bezpieczeństwa morskiego;
- rozwój uczciwej i otwartej konkurencji w regionie Bałtyku;
- podniesienie norm ochrony środowiska¹⁷.

Rezultaty konferencji z reguły mają niestety charakter deklaracyjny, nie przedstawiają konkretnych propozycji organizacyjnych i programowych dla rozwoju dalszej współpracy.

Konferencje Ministrów Kultury Państw Regionu Morza Bałtyckiego zapoczątkowane zostały w Sztokholmie w 1993 r. Następne spotkania odbyły się w 1995 r. w Tallinie. Kolejne w 1997 r. w Lubece, w 1999 r. w Gdańsku i w 2001 r. w Kopenhadze.

Celem spotkań jest stymulowanie współpracy kulturalnej, stanowiącej główny element kształtowania tożsamości regionu bałtyckiego¹⁸.

¹⁵ J. Zaucha: *Integracja wokół Bałtyku... op.cit.*, s. 96.

¹⁶ Szerzej problematyka VASAB-u została omówiona w art. J. Zauchy pt. *VASAB 2010-jedenaste lat współpracy bałtyckiej w planowaniu przestrzennym* przygotowanym na Konferencję Międzynarodową „Region Bałtycki w Nowej Europie”: *Wyzwania dla polskiego i szwedzkiego planowania regionalnego w odniesieniu do europejskiej polityki spójności w poszerzonej Unii Europejskiej*, Karlskrona, 1-2 kwietnia 2004.

¹⁷ W. Toczyński (red.), *Instytucje i programy współpracy bałtyckiej*. RCSS. Biuro Rozwoju Regionalnego w Gdańsku 1998, s. 25.

¹⁸ C. E. Stilvant: *Actors around the Baltic Sea, Baltic Sea State's Summit*. Stockholm 1996, s. 61.

Wspólne deklaracje nie tylko wytyczają główne obszary współpracy, lecz wskazują na sposoby likwidacji przeszkód i barier ograniczających tę współpracę. Konferencje patronują m.in. programowi wymiany artystycznej *Ars Baltica* oraz Bałtyckiej Sieci Internetowej (BIN).

Nowe postrzeżenie Bałtyku jako morza, które łączy i stwarza nowe możliwości współpracy spowodowało włączenie się do tego procesu także parlamentów państw położonych wokół tego akwenu. W 1991 r. w Helsinkach zainaugurowano spotkania parlamentarzystów państw nadbałtyckich. Mają one charakter forum, na którym odbywa się wymiana poglądów na temat współpracy. Kolejne konferencje parlamentarne odbywały się w Oslo (1992), Warszawie (1994), Rønne (1995), Rydze (1996), Gdańsku (1997), Lubece (1998), Mariehamn (1999), Malmö (2000), Greifswaldzie (2001) i St. Petersburgu (2002). Podczas Konferencji Parlamentarnych zainicjowano dialog z Radą Państw Morza Bałtyckiego, Bałtycką Konferencją Współpracy Subregionalnej, ze Stowarzyszeniem Bałtyckich Izb Gospodarczych, Związkiem Miast Bałtyckich i innymi organizacjami. Wskazano także na konieczność połączenia procesu integracji europejskiej z integracją bałtycką, postulowano rozszerzenie współpracy regionalnej na szczeblu lokalnym. Dużą uwagę poświęcono problemom społecznym rozszerzenia Unii Europejskiej w regionie Morza Bałtyckiego i ochroną środowiska. Akcentowano konieczność ograniczenia emisji zanieczyszczeń i właściwe zagospodarowywanie energii, w tym ze źródeł odnawialnych. Przyjęto nową nazwę Konferencji. Obecnie jest to Konferencja Parlamentarna Morza Bałtyckiego (*Baltic Sea Parliamentary Conference* – BSPC).

Procesy integracyjne obejmują coraz więcej dziedzin życia społecznego. Jedną z wielu form tych inicjatyw na szczeblu lokalnym jest współpraca transgraniczna. Dotyczy ona społeczności zbliżonych geograficznie, spokrewnionych kulturowo, mających ze sobą różne powiązania wynikające z historycznego splotu losów. Szczególną formą współpracy transgranicznej jest współpraca euroregionalna. Z ponad dwudziestu regionów zaangażowanych w rozwijaniu współpracy transgranicznej do najlepiej funkcjonujących należą: Øresund, Storstrøm–Ostholstein, Bornholm–Płd.-Wsch. Skania, Fyn-KERN, Archipelago Co-operation, Kvarken & MittSkandia, Południowa Finlandia-Estonia oraz Euroregiony Bałtyk i Pomerania¹⁹.

¹⁹ Patrz: T. Palmowski: *Rola regionów transgranicznych w procesie integracji Europy Bałtyckiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.

3. Współpraca pozarządowa

Ogromne ożywienie kontaktów w ciągu ostatnich kilkunastu lat na obszarze Europy Bałtyckiej zostało uwieńczone utworzeniem nowych instytucji współpracy. Współpraca dotyczy wielu dziedzin życia, począwszy od gospodarki, transportu, energetyki, aż po oświatę, naukę, kulturę, turystykę i opiekę społeczną.

W dziedzinie nauki i edukacji do najaktywniejszych należy **Program – Uniwersytet Bałtycki** (The Baltic University Programme), organizacja skupiająca ponad 170 uniwersytetów i szkół wyższych ze wszystkich krajów bałtyckich oraz Białorusi, Ukrainy, Czech i Słowacji. Za pomocą telewizji satelitarnej 1000 naukowców prowadzi wykłady dla ok. 18 tys. studentów. Tematyka kursów porusza głównie zagadnienia ochrony środowiska i problemy nurtujące społeczeństwa krajów nadbałtyckich. Poza celami edukacyjnymi, zwraca się uwagę na kształtowanie wzajemnego porozumienia się w regionie jako podstawy pokojowej koegzystencji, wspólnego rozwoju i bezpieczeństwa. Całość prac jest koordynowana przez Uniwersytet w Uppsali.

Bałtycka Konferencja Rektorów Uniwersytetów (The Conference of University Rectors), zapoczątkowana w 1990 r. w Gdańsku, skupia 76 przedstawicieli uniwersytetów Europy Bałtyckiej. Jej celem jest współpraca między uniwersytetami, stworzenie platformy do prowadzenia wspólnych badań, wymiany programów, dyskusji i kontaktów personalnych pracowników naukowych oraz studentów.

Specjalne kursy dla studentów poświęcone zagadnieniom regionalnej współpracy ekonomicznej organizuje corocznie **Letni Uniwersytet Bałtycki** (Baltic Sea Summer University) z siedzibą w Lubece.

Do niezależnych instytucji promujących w różnym zakresie współpracę naukową w regionie bałtyckim należą m.in. **Instytut Bałtycki w Karlskronie** (The Baltic Institute of Sweden), **Instytut Bałtycki w Tampere** (The Baltic Institute of Finland), **Akademia Bałtycka w Lubece** (Ostsee-Akademie), **Akademie für Raumforschung und Landesplanung w Hanowerze**. Wspólne badania naukowe prowadzone są także z wykorzystaniem takich programów, jak **Bałtycki Projekt Edukacyjny** (Baltic Sea Educational Project), **Studia Systemu Morza Bałtyckiego** (Baltic Sea System Study) i innych.

Najważniejsza organizacja pozarządowa zajmująca się biznesem i ekonomią to **Stowarzyszenie Bałtyckich Izb Handlowych** (Baltic Sea Chambers of Commerce Association), założone w 1992 r. Siedzibą BCCA jest Kilonia. Stowarzyszenie zrzesza 52 izby członkowskie reprezentujące

ponad 400 tys. przedsiębiorstw. Jego celem jest osiągnięcie zrównoważonej konkurencyjności gospodarek oraz poprawa powiązań ekonomicznych, ułatwianie dostępu do rynków narodowych, pokonywanie barier prawnych i instytucjonalnych w przepływie towarów i kapitału.

Regionalną formą Europartenariatu są **Spotkania Bałtyckie** (Baltic Sea Partenariat). Organizowane wystawy są miejscem spotkań i współpracy przedsiębiorców z Europy Bałtyckiej. W 1996 r. spotkanie miało miejsce w Gdyni. Wzięło w nim udział ponad 2 tys. przedstawicieli biznesu ze wszystkich krajów bałtyckich oraz innych państw europejskich.

Związek Miast Bałtyckich (Union of the Baltic Cities), jest organizacją założoną w 1991 r. Zrzesza ponad 100 miast członkowskich. Związek stanowi forum współpracy, wymiany doświadczeń i informacji oraz ochrony demokracji i rozwoju ekonomicznego regionu. Celem związku jest także:

- organizowanie spotkań, wystaw, sesji naukowych popularyzujących osiągnięcia poszczególnych miast – członków związku;
- wspieranie miast członkowskich w prowadzeniu prac badawczych na rzecz rozwiązywania problemów regionu Morza Bałtyckiego oraz sąsiednich regionów;
- promowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu Morza Bałtyckiego;
- wspieranie kontaktów międzyludzkich, szczególnie między młodzieżą i grupami zawodowymi miast członkowskich;
- inicjowanie i współpraca z rządami państw regionu Morza Bałtyckiego w zakresie rozwoju gospodarczego i ochrony środowiska.

Sekretariat ZMB znajduje się w Gdańsku. Miasta członkowskie z Polski to: Chojnice, Elbląg, Gdańsk, Gdynia, Koszalin, Łeba, Malbork, Pruszcz Gdański, Reda, Sopot, Świnoujście i Szczecin.

W 1996 r. zostało utworzone **Przymierze Morza Bałtyckiego** (Baltic Sea Alliance). Jego zadaniem jest ścisła współpraca między Związkiem Miast Bałtyckich, Bałtycką Konferencją Współpracy Subregionalnej, Bałtyckim Stowarzyszeniem Izb Handlowych w celu poprawy przepływu informacji w regionie Morza Bałtyckiego. Siedziba Przymierza mieści się w Tampere. **Sieć Transbałtycka** (Trans – Baltic Network) to forma współpracy skupiająca ponad 40 organizacji pozarządowych. Zakłada ona wspólne działania na rzecz pokoju, przestrzegania praw człowieka, rozwoju demokracji i ochrony środowiska.

Inne pozarządowe inicjatywy o charakterze gospodarczym to **Bałtyckie Forum Morskie** (Baltic Sea Forum), **Forum Pro Baltica** (The Pro Baltica Forum), **Forum Ekonomiczne „Mare Balticum”** (Economic Forum

„Mare Balticum”), **Renesans Gospodarczy Regionu Morza Bałtyckiego** (Economic Renaissance of the Baltic Sea Region), **Hanse-Kolleg** itp.

Kooperacją w zakresie transportu zajmuje się **Organizacja Portów Bałtyckich** (Baltic Ports Organization), Utworzono ją w Kopenhadze w 1991 r., skupia ponad 57 portów zainteresowanych współpracą bałtycką. Jej celem jest zwiększenie przeładunków oraz ruchu pasażerskiego, a także promocja portów regionu Morza Bałtyckiego.

Bałtycka współpraca transportowa na lądzie i morzu wchodzi także w zakres takich gremiów pozarządowych, jak: **Stowarzyszenia Bałtyckich Armatorów Krajowych** (National Shipowners' Associations in the Baltic), **Sektor Transportowy i Nasza Współpraca Gospodarcza** (The Transport Sector and our Baltic Cooperation), **Grupa Robocza Wysokiego Szczebla Budowy *Via Baltica***, (High Level Working Group for the Construction of *Via Baltica*) i innych.

Zbliżeniu państw bałtyckich służą projekty i inicjatywy kulturalne. Jedną z nich jest **Ars Baltica** utworzona w 1990 r. Jej celem jest promowanie i wzajemna wymiana kulturalna, animowanie działań artystycznych, rozwijanie działalności sieciowej między wszystkimi partnerami bałtyckimi (oraz Islandią). W szczególności promowane są wspólne projekty, w których akcentuje się bogactwo kulturalne Europy Bałtyckiej. Koncerty, festiwale, wystawy, seminaria, spotkania ludzi kultury i sztuki to najczęstsze formy tej współpracy. **Ars Baltica** patronuje **Bałtyckiemu Uniwersytetowi Tańca i Pracowni Tożsamości Bałtyckiej**. **Nadbałtyckie Centrum Kultury** z Gdańska od 1992 r. jest animatorem i koordynatorem współpracy kulturalnej, organizuje wystawy, spotkania literackie, koncerty prezentujące osiągnięcia artystyczne przedstawicieli wszystkich ośrodków nadbałtyckich. Na zewnątrz promuje dorobek artystyczny Polski, Pomorza i Gdańska.

W Szczecinie od 1997 r. niezwykle prężnie rozwija się **Mare Artium**²⁰. Organizacja prowadzi szeroką wymianę i współpracę artystyczną ze wszystkimi krajami bałtyckimi. Spotkania, wystawy, biennale, festiwale oraz międzynarodowa działalność wydawnicza promująca różne formy sztuki współczesnej to najbardziej charakterystyczne formy jej działalności.

Bałtyckie Centrum Sztuki (Baltic Arts Center) zostało powołane w 1999 r. dla promowania sztuki współczesnej tworzonej przez artystów ze wszystkich krajów nadbałtyckich. Siedzibą centrum i zarazem miejscem wystaw jest Visby na Gotlandii.

²⁰ L. Weihe-Lindeborg: *Cultural Cooperation as Strategy of Modernization*. The Baltic Sea Region 1998, s. 50-57.

Z inicjatywy strony duńskiej w 1991 r. rozpoczęła działalność **Bałycka Sieć Muzyczna** (Baltic Music Network). Skupia muzyków, instytucje i organizacje oraz animatorów życia muzycznego, przez organizowanie seminariów, festiwali, wymianę programów, muzyków i zespołów młodzieżowych przyczynia się do integracji kulturalnej wokół Bałtyku.

Integracja kulturalna przez współpracę muzeów i zamków położonych wokół Bałtyku stanowi od 1991 r. cel **Stowarzyszenia Muzeów i Zamków Wokół Morza Bałtyckiego** (Association of Museums and Castles around the Baltic Sea) z siedzibą w Schlezwigu.

Inne ważne pozarządowe inicjatywy kulturalne to m.in. **Bałyckie Centrum Pisarzy i Tłumaczy** (Baltic Sea Center for Writers and Translators) utworzone w Visby w 1993 r., **Biblioteka Baltica** z Helsinek, **Dni Hanzeatyckie** (Hansetage der Neuzeit) zapoczątkowane przez Holendrów w 1980 r., a także festiwale: **Słowiańskie Festiwale Kultury** (Slavonic Cultural Festivals), **Festiwal Piosenki Północnego Bałtyku** (Nordic Baltic Song Festival), **Dni Morza Bałtyckiego** (Baltic Sea Days), **Międzynarodowe Spotkania Teatralne**, (International Theatre Meeting), **Festiwal Sztuki i Kultury** (Art & Culture Festival), który odbywał się dotychczas w Kaliningradzie, Szczecinie, Gdyni i Kalmarze (1999)

Promowaniem turystyki w krajach Europy Bałtyckiej zajmuje się **Bałycka Komisja Turystyki** (Baltic Sea Tourism Commission) założona z inicjatywy Izby Przemysłowo-Handlowej w Lubece w 1983 r.²¹. Zrzesza prawie 200 firm turystycznych, hotelowych, przedsiębiorstw przewozowych, linii lotniczych i armatorów promowych ze wszystkich krajów bałtyckich. BTC zbiera informacje i koordynuje programy i projekty dotyczące turystyki morskiej i lądowej. Przykładami mogą być inicjatywy pt.: Rejsy starymi żaglowcami, *Via Hansa*, *Via Baltica*, Droga Królewska, Szlak Wikingów oraz Szlak Bursztynowy łączący Bałtyk z Morzem Śródziemnym. Komisja stanowi forum współpracy dla wszystkich biur i firm turystycznych. Współpracuje także z Unią Europejską w zakresie inicjatyw ukierunkowanych na turystykę w regionie Morza Bałtyckiego. Sekretariat zlokalizowano w Norrköping, a polskie biuro w Gdańsku.

Kontakty sportowe, w szczególności dotyczące lekkiej atletyki zainaugurowane zostały w 1993 r. w Tallinie i **Igrzyska Bałtyckie** (Baltic Sea Games). **II Igrzyska** odbyły się w 1998 r. w Kownie. Sportowa rywalizacja zbliża do siebie i integruje młodzież ze wszystkich krajów nadbałtyckich.

²¹ T. Studzieniecki: *BTC, Bałycka Współpraca Turystyczna*. Czas Morza, nr 2(6), 1995, s. 64-65.

Rozwiązywanie problemów socjalnych i zwalczanie patologii społecznych to zadania takich organizacji pozarządowych, jak **Social Hansa**. Założona została w Kopenhadze w 1992 r., skupia ponad 30 organizacji zajmujących się pracą społeczną i charytatywną. Zajmuje się także opracowywaniem i propagowaniem konkretnych projektów socjalnych. Pozostałe inicjatywy to: **Bałtycka Konferencja Zwalczania Międzynarodowej Przestępczości (Baltic Sea Conference on Combatting International Crime)** (od 1993 r.), **Północno Bałtyckie Spotkania nt. Problemów Narkomani (Nordic-Baltic Meeting on Drug Problems)** (od 1993 r.), **Program Wymiany Urzędników urzędów pracy między państwami Nordyckimi a bałtyckimi (Exchange Programme for Labour Market Officials Between the Nordic and the Baltic States)** i inne.

Nawiązywanie kontaktów, wymiana młodzieży, kreowanie poczucia tożsamości regionalnej to domena **Bałtyckiego Biura Młodzieży (Baltic Sea Youth Office)**, organizacji utworzonej w 1980 r. w Kilonii.

Niezależną organizacją pozarządową skupiającą dziennikarzy i filmowców jest **Centrum Mediów Bałtyckich (Baltic Media Centre)**. Jej celem jest rozwijanie współpracy między mediami regionu bałtyckiego, szkolenie dziennikarzy (specjalistyczne kursy odbyło już ponad 600 osób), koпродукcja programów i serwisów telewizyjnych. Centrum znajduje się w Svaneke na Bornholmie od 1993 r. Z mass mediami związane są także **Publiczne Stacje Nadawcze wokół Morza Bałtyckiego (Public Broadcasters Around the Baltic Sea)** utworzone w Helsinkach w 1992 r. oraz **Współpraca w szkoleniu dziennikarzy (Cooperation in the Training of Journalists)** z Århus szkolące dziennikarzy, wydawców i administratorów mass mediów w krajach bałtyckich od 1992 r.

Do organizacji pozarządowych należy także **Komisja Morza Bałtyckiego (Baltic Sea Commission)**, **Konferencja Przymorskich Regionów Europy (Conference of Pheripheral and Maritime Regions)**. Powstała w 1991 r. w Sztokholmie. W jej skład wchodzi 59 bałtyckich regionów przymorskich. Komisja dba o to, aby w przyszłych zamierzeniach i strategiach rozwoju na poziomach europejskim i narodowym był uwzględniany peryferyjny i morski charakter regionów Morza Bałtyckiego. Jej priorytetami są wzrost gospodarczy i procesy integracyjne, zagadnienia ochrony środowiska, planowanie przestrzenne oraz demokracja i wspólne bezpieczeństwo.

Zagadnienia bezpieczeństwa regionalnego, budowa wzajemnego zaufania, dalsza stabilizacja w Europie Bałtyckiej jest celem takich przedsięwzięć pozarządowych, jak **Pax Baltica**, **Konferencja na temat powszechnego bezpieczeństwa w Europie Północnej po okresie zim-**

nej wojny (Conference on Common Security in Northern Europe after the Cold War), **Konferencja nt. koncepcji współpracy w zakresie bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego** (Conference on Ideas on Cooperative Security in the Baltic Sea Region), **Sieć Trans-Bałtycka** (Trans Baltic Network). Biorą w nich udział naukowcy, stypendyści, eksperci różnych dyscyplin. Szczególną rolę w organizacji i przygotowaniu tych spotkań odgrywają Międzynarodowe Centrum Olofa Palmego ze Sztokholmu i Instytut Bałtycki z Karlskrony.

Przedstawione przykłady nie wyczerpują stale powiększającej się listy bałtyckich organizacji pozarządowych. Organizacje te promują współpracę, reprezentują prawie wszystkie dziedziny życia. Dotychczas nie udało się utworzyć wspólnego centrum bałtyckiego, które mogłoby wspierać te organizacje informacyjnie, edukacyjnie i instytucjonalnie.

4. Współpraca w zakresie ochrony środowiska Morza Bałtyckiego

Morze Bałtyckie stanowi unikatowy ekosystem. Jest to największe w świecie morze o wodzie słonawej, o przeciętnym zasoleniu mniejszym niż 1/3 zasolenia oceanów. To czyni interesującą jego florę i faunę.

W latach 50. i 60. XX w. wykorzystanie Bałtyku znacznie wzrosło. Wzrastało także zagrożenie Morza Bałtyckiego. Doprowadziło to na początku lat 70. do zachwiania równowagi ekologicznej morza.

Początki współpracy w zakresie ochrony morskich zasobów biologicznych sięgają 1899 r. Pogarszający się stan środowiska Bałtyku stanowiący wspólne zagrożenie, doprowadził w latach 70. XX w. państwa bałtyckie o skrajnie różnych systemach politycznych do wspólnego stołu konferencyjnego²². Problem zanieczyszczeń i degradacji morza w ówczesnej sytuacji geopolitycznej stał się pierwszym zwiastunem integracji bałtyckiej. Współcześnie współpraca w zakresie ochrony środowiska Morza Bałtyckiego stanowi jeden z najbardziej rozwijających się nurtów współpracy na tym akwenie.

Początek współpracy regionalnej państw bałtyckich był w Gdańsku w 1973 r. Przedstawiciele Finlandii, byłej NRD, RFN, Danii, Szwecji, ZSRR i Polski podpisali Konwencję o Rybołówstwie i Ochronie Żywych Zasobów w Morzu Bałtyckim i Białym, zwanej **Konwencją Gdańską**.

²² E. Andrulowicz: *Morze Bałtyckie, jego zagrożenia i ochrona*. Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska, Warszawa 1994, s. 71.

Konwencja weszła w życie w 1977 r. Jej celem jest współpraca między państwami bałtyckimi w zakresie ochrony i zwiększania stanu żywych zasobów Bałtyku. Organ wykonawczy – Międzynarodowa Komisja Rybołówstwa Morza Bałtyckiego usytuowała się w Warszawie.

Komisja gromadzi i analizuje informacje dotyczące prognoz żywych zasobów, promuje badania naukowe oraz przygotowuje i uchwała zalecenia określające coroczną wielkość dopuszczalnych połowów najważniejszych gatunków ryb i racjonalną eksploatację żywych zasobów Bałtyku²³.

Z inicjatywy Finlandii w 1974 r. doszło do podpisania Konwencji o Ochronie Środowiska Morskiego Obszaru Morza Bałtyckiego, zwanej **Konwencją Helsińską**. Jej sygnatariuszami były Dania, Finlandia, NRD, RFN, Polska, Szwecja i ZSRR. Konwencja stworzyła płaszczyznę współpracy w dziedzinie ochrony środowiska morskiego państw należących do dwóch bloków o przeciwnej orientacji ideologicznej, politycznej i ekonomicznej. Stanowiło to unikat w skali światowej. Konwencja poddaje kontroli wszystkie znane rodzaje zanieczyszczeń lądowych powodowanych przez: źródła lądowe, transport morski, zatapianie odpadów, awaryjnych i katastrofalnych rozlewów oraz następstw badań i eksploatacji dna morskiego. Organem wykonawczym Konwencji Helsińskiej jest Komisja Ochrony Środowiska Morskiego (HELCOM). Jej sekretariat ma siedzibę w Helsinkach²⁴. Po stronie polskiej funkcję koordynującą pełni sekretariat zlokalizowany w Gdańsku.

Konwencja Helsińska weszła w życie w 1980 r. Jej funkcjonowanie do 1990 r. było uzależnione od ówczesnego układu politycznego. W rezultacie mimo podejmowania licznych działań na rzecz ochrony środowiska morskiego, jego stan ulegał pogorszeniu.

Szybko zmieniająca się sytuacja polityczna w Europie Bałtyckiej spowodowała, że po podpisaniu przez premierów państw nadbałtyckich w Ronneby w 1990 r. Deklaracji Morza Bałtyckiego rozpoczęto proces rewizyjny Konwencji Helsińskiej. Pracom towarzyszył proces rozpadu ZSRR i powrót na mapę Europy Litwy, Łotwy i Estonii²⁵.

W 1992 r. w Helsinkach ministrowie ochrony środowiska dziesięciu państw bałtyckich: Danii, Estonii, Finlandii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Polski, Rosji i Szwecji oraz przedstawiciel Wspólnoty Europejskiej

²³ P. Sroczyński, P. Krzyżanowski: *Ocena współpracy międzynarodowej w Regionie Bałtyckim*. Budownictwo Okrętowe i Gospodarka Morska, nr 11-12 1990, s. 6.

²⁴ B. Hågerhall: *International Cooperation to Protect the Baltic*. Ambio Vol. 9 No. 3-4, 1980, s. 183-186.

²⁵ P. Sroczyński, A. Tyszecki (red.): *Konwencja Helsińska a ochrona środowiska Morza Bałtyckiego*. Gdańsk 1995, s. 12.

podpisali „ nową” Konwencję Helsińską. Konwencja przedstawiła nową filozofię ochrony środowiska morskiego, akcentując podejmowanie kompleksowych działań w całym zlewisku Morza Bałtyckiego. Wielką uwagę zwrócono na podejmowanie środków zapobiegawczych w odniesieniu do potencjalnych substancji mogących zanieczyszczać morze oraz na wykorzystanie najlepszej dostępnej technologii i najlepszej praktyki ochrony środowiska w celu eliminacji zanieczyszczeń pochodzących ze źródeł punktowych i rozproszonych.

Wprowadzono także wymóg dokonywania oceny oddziaływania na środowisko dla planowanych inwestycji, mogących wywierać ujemny wpływ na środowisko Morza Bałtyckiego oraz obowiązek prowadzenia kontroli emisji i poziomu zanieczyszczenia wody i powietrza. Ponadto zagwarantowano społeczeństwu szeroki dostęp do informacji o wynikach badań kontrolnych stanu środowiska, zakazano też spalania odpadów na statkach na obszarze Morza Bałtyckiego. W Konwencji znalazło się również postanowienie o obowiązku ochrony walorów przyrodniczych ekosystemów morskich i przybrzeżnych oraz zachowaniu różnorodności gatunków je zasiedlających²⁶.

Równoległe z pracami nad rewizją Konwencji Helsińskiej trwały prace międzynarodowej Grupy Zadaniowej Wysokiego Szczebla (Task Force). Wyodrębniła ona te części zlewiska Bałtyku, gdzie lokalne inicjatywy inwestycyjne wymagają wsparcia finansowego ze źródeł międzynarodowych. Pod koniec 1992 r. został opracowany program inwestycyjny, w którym wyodrębniono 132 obszary największego zagrożenia (*hot spots*). 19 z nich znajduje się w dorzeczu Wisły oraz 12 w dorzeczu Odry. Intensywne działania doprowadziły do ograniczenia łącznej liczby punktów największych zagrożeń do 84.

Punktem zwrotnym w uznaniu idei ochrony środowiska za integralną częścią rozwoju społeczno-gospodarczego gospodarczego regionu było wprowadzenie bałtyckiej wersji Agendy 21 określonej jako **Baltic 21**.

W 1997 r. Dania, Estonia, Finlandia, Łotwa, Litwa, Niemcy, Norwegia, Rosja, Polska i Szwecja przystąpiły do wspólnego opracowania strategii dla siedmiu podstawowych sektorów gospodarki, dla których integracja aspektów ekologicznych wydaje się szczególnie konieczna, czyli: przemysłu, energetyki, transportu, leśnictwa, rybołówstwa oraz turystyki. Za główne założenie uznano dążenie do poprawy warunków życia i pracy mieszkańców regionu z jednoczesnym poszanowaniem

²⁶ P. Sroczyński, A. Tyszecki (red.): *Konwencja Helsińska... op. cit.*, s. 13.

zasad rozwoju zrównoważonego, odtwarzalności zasobów naturalnych oraz ochrony środowiska przyrodniczego, niezbędnych dla wzrostu integracji gospodarczej i dobrobytu społeczeństwa.

Współpraca państw bałtyckich na kanwie rozwoju zrównoważonego (w wymiarze gospodarczym, społecznym i przyrodniczym) zakłada osiągnięcie następujących celów:

- bezpiecznych i zdrowych warunków życia dla obecnych i przyszłych pokoleń;
- wzrostu gospodarczego oraz zaspokojenia potrzeb społecznych;
- oparcia współpracy regionalnej na zasadach demokracji, otwartości i partycypacji;
- odtworzenia równowagi ekologicznej ekosystemów oraz zachowania różnicowania biologicznego, z jednoczesną redukcją zanieczyszczenia środowiska naturalnego;
- wydajnego i oszczędnego gospodarowania zasobami odnawialnymi oraz ich eksploatacji w granicach możliwości regeneracji;
- ograniczenia zużycia zasobów odnawialnych oraz upowszechniania recyrkulacji surowców wtórnych²⁷.

W Agendzie 21 dla regionu Morza Bałtyckiego szczególną uwagę zwrócono na miasta, obszary zurbanizowane, strefy przybrzeżne, morze otwarte oraz tereny przyrodniczo i kulturowo cenne.

W państwach nadbałtyckich prowadzi działalność wiele organizacji pozarządowych, część z nich ma status obserwatora przy Konwencji Helsińskiej. Rozwijają one świadomość ekologiczną, prowadzą edukację w całym regionie Morza Bałtyckiego. Niektóre są także bardzo ustosunkowane, zdolne wpływać na decyzje i politykę rządów.

Najstarszą organizacją morską promującą i koordynującą międzynarodową współpracę w dziedzinie badań morza jest **Międzynarodowa Rada Badań Morza** (International Council for Exploration of the Sea – ICES).

W 1957 r. powołano do życia **Konferencję Oceanografów Bałtyckich** (Conference of Baltic Oceanographers – CBO), a w 1968 r. **Organizację Bałtyckich Biologów Morza** (Baltic Marine Biologists – BMB). Ich celem jest podejmowanie wspólnych inicjatyw, wymiana informacji naukowych, organizowanie konferencji i działalność wydawnicza poświęcona morskim badaniom Bałtyku²⁸.

Promocją idei i działań służących ochronie środowiska w regionie Morza Bałtyckiego zajmuje się **Koalicja Czystego Bałtyku** (Coalition for

²⁷ W. Toczyński (red.): *Region Bałtycki...*, op. cit., s. 56.

²⁸ P. Sroczyński, P. Krzyżanowski: *Ocena współpracy...*, op. cit., s. 7.

the Clean Baltic – CCB), utworzona w 1990 r. w Sztokholmie. Zajmuje się ona także koordynowaniem działań prowadzonych przez 27 pozarządowych organizacji ekologicznych i wspiera je finansowo, od 1991 r. jest także obserwatorem przy Komisji Helsińskiej.

Oddział Bałtycki Światowej Fundacji Ochrony Przyrody (World Wildlife Fund – WWF) wspiera programy ochrony przyrody z całego zlewiska Bałtyku. Szczególnym zainteresowaniem objęto bagna i obszary podmokłe oraz wszelkie gatunki roślin i zwierząt zagrożonych. WWF wydaje – *WWF Baltic Bulletin* poświęcony ochronie przyrody bałtyckiej. Cieszy się dużą popularnością we wszystkich krajach bałtyckich.

Związek Bałtyckich Parków Narodowych (Baltic Sea Project Association of Baltic National Parks), utworzony w 1991 r. w Estonii jest pierwszą regionalną organizacją pozarządową działającą na rzecz Bałtyckiego Systemu Obszarów Chronionych, zwłaszcza parków narodowych. Związek został utworzony z myślą o promowaniu kontaktów i koordynowaniu prac parków narodowych, wypracowaniu zasad ich rozwoju, a także zorganizowaniu Bałtyckiego Centrum Informacyjnego Obszarów Chronionych.

Inne organizacje, gremia i inicjatywy propagujące ochronę Bałtyku to m.in. **Bałtycka Sieć ds. Edukacji Ekologicznej** (Baltic Ecological Education Network – BEENET), **Bałtyckie Forum Środowiska** (Baltic Environmental Forum BEF), **Projekt Morza Bałtyckiego** (Baltic Sea Project – BSP) itp.

Dotychczasowe formy wielostronnej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska morskiego w basenie Morza Bałtyckiego uznanego powszechnie za najważniejszy problem regionalny²⁹, doprowadziły do tego, że okres postępującej degradacji już minął. Podjęte działania podejmowane na wszystkich szczeblach starają się sprostać wyzwaniom cywilizacyjnym i technologicznym wynikającym z zagrożeń dla środowiska morskiego.

Przemiany polityczne w Europie Bałtyckiej wydatnie przyczyniły się do rozkwitu nowych inicjatyw w tym zakresie. Nie znaczy to, że groźba dalszej degradacji Bałtyku mamy już za sobą. Współpraca międzynarodowa mająca na celu skuteczne zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom dla morskich zasobów biologicznych, w tym zwłaszcza przynoszącym szkody rybołówstwu i innym rodzajom działalności człowieka na morzu musi być kontynuowana i rozwijana, aby powrócić do stanu równowagi ekologicznej Bałtyku oraz zachować jego walory estetyczne, kulturowe i historyczne.

²⁹ J. Ciechanowicz: *Polska racja stanu a Europa Bałtycka*, [w:] Cz. Ciesielski (red.), *Ku wspólnocie Europy Bałtyckiej*. Instytut Bałtycki, Gdańsk 1995, s. 77.

Ochrona środowiska Morza Bałtyckiego była jednym z pierwszych czynników inicjujących integrację bałtycką. Współczesne, bardzo dynamiczne procesy integracyjne zachodzące na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej i kulturowej, w sposób bardzo istotny wpływają na coraz bardziej skuteczne formy ochrony środowiska Bałtyku.

5. Wybrane projekty bałtyckie

Finansowanie wspólnych projektów, inicjatyw bałtyckich, sieci współpracy było wspomagane przez unijne środki przeznaczone na finansowanie międzynarodowej współpracy regionów, takie jak INTERREG II C, Phare CBC, TACIS, a obecnie INTERREG III B. Projekty dotyczyły różnych dziedzin, najczęściej jednak były związane z planowaniem przestrzennym, transportem, przesyłaniem informacji, rozwojem miast i obszarów wiejskich, turystyką oraz zasobami środowiska przyrodniczego i kulturowego. Przykładowe projekty, które dotyczą sieciowej współpracy miast to BALTSURD, SUPERSB, USUN, MECIBS, METROPOLITAN AREAS, korytarzy transportowych w aspekcie stref zrównoważonego rozwoju BALTIC BRIDGE, BALTIC +, VIA BALTICA, E 18, BALTIC GATEWAY, SOUTH BALTIC ARC, SOUTH BALTIC ARC II SEB-Trans Link, INLATRANS. Projekt TransLogis dotyczy wzmocnienia multimodalnych węzłów komunikacyjnych. Interesującym forum dialogu między sferą planowania przestrzennego a sektorem żegludowym i portowym jest projekt MATROS. Szeroko rozumianą, wielopłaszczyznową współpracę obejmują takie projekty, jak: Bothnian Arc, Baltic Palette i Baltic Palette II, rozwiązywania wspólnych problemów wysp i archipelagów: ARICHIBAL, B7, turystyki: Big Lakes, High Quality Tourism, DAT-Tourism In rural areas, Holm-Pearls of the North. Współpracy międzynarodowej w gromadzeniu informacji kartograficznych i wypracowaniu metod planowania regionalnego opartych na systemach GIS sprzyjają takie projekty jak: MapBSR, PSSD i BEIDS. Rozwijaniu sieci portów jachtowych wokół Bałtyku służy projekt SuportNet.

7. Wnioski

Po rozszerzeniu UE 1 maja 2004 r. Europa Bałtycka wkroczyła w nową fazę rozwoju. Bałtyk stał się morzem wewnętrznym UE. Wpłynie na dalsze zacieśnienie współpracy między państwami położonymi wokół Bałtyku. W wielu dziedzinach powiązania te mają charakter sieciowy. In-

tensyfikacja wspólnych inicjatyw bałtyckich w ramach Unii Europejskiej w XXI w. zmniejszy występujące dysproporcje i wpłynie na niwelację peryferyjności regionów bałtyckich. Stabilizacja polityczna i rozwój ekonomiczny mogą, w dłuższej perspektywie przekształcić tworzącą się ponad granicami Europę Bałtycką w nowe ekonomiczne i kulturalne centrum Europy. Europa Bałtycka może w przyszłości przesunąć europejski środek ciężkości ze strefy atlantyckiej i częściowo śródziemnomorskiej w kierunku północno-wschodnim.